

УДК 37.01:23

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ЗМІСТУ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Стрілько В.В., к. пед. н.

*Міжнародний благодійний фонд імені Ярослава Мудрого,
бульвар Марії Приймаченко, 6А, Київ, Україна*

fond_@ukr.net

У статті аналізуються навчальні програми та підручники для учнів початкових класів на предмет наповнення їх українознавчим змістом та «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», затверджені наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1243 від 31.10.2011 року. Подається бачення українського виховання класиками української педагогіки, зокрема, Софією Русовою, йде посилання на філософів античного світу, які висвітлювали проблеми виховання.

Автор акцентує увагу на тому, що головною метою «Основних орієнтирів виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» є виховання лише на основі громадських та загальнолюдських цінностей. У них повністю відсутній українознавчий компонент, не ставиться за мету виховання любові до України та обов'язок її захищати. У програмах та підручниках для початкових класів також відсутній українознавчий компонент.

Автор доводить необхідність кардинальних змін у змісті освіти та системі виховання в загальноосвітніх школах.

Ключові слова: основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України, зміст навчальних програм у початковій школі, українське національно-патріотичне виховання учнів молодших класів.

УКРАИНОВЕДЕЧЕСКИЙ АСПЕКТ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

Стрілько В.В.

*Международный благотворительный фонд Ярослава Мудрого,
бульвар Марии Приймаченко, 6А, Киев, Украина*

fond_@ukr.net

В статье анализируются учебные программы и учебники для учеников начальных классов на предмет наполнения их украиноведческим содержанием и «Основные ориентиры воспитания учащихся 1-11 классов общеобразовательных учебных заведений Украины», утвержденные приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины № 1243 от 31.10.2011 года. Подается видение украинского воспитания классиками украинской педагогики, в частности, Софией Русовой, идет ссылка на философов античного мира, которые освещали проблемы воспитания.

Автор акцентирует внимание на том, что главной целью «Основных ориентиров воспитания учащихся 1-11 классов общеобразовательных учебных заведений Украины» является воспитание лишь на основе общественных и общечеловеческих ценностей. В них полностью отсутствует украиноведческий компонент, не ставится цель воспитания любви к Украине и обязанность ее защищать. В программах и учебниках для начальных классов также отсутствует украиноведческий компонент.

Автор доказывает необходимость кардинальных изменений в содержании образования и системе воспитания в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: основные ориентиры воспитания учащихся 1-11 классов общеобразовательных учебных заведений Украины, содержание учебных программ в начальной школе, украинское национально-патриотическое воспитание учащихся младших классов.

UKRAINIAN ASPECT OF THE EDUCATION CONTENT AND TRAINING IN THE MODERN SCHOOL

Stril'ko V.

International Charitable Fund Yaroslava Mudrogo, boulevard M. Priymachenko, 6A, Kiev, Ukraine

fond_@ukr.net

The author studies the curricula and textbooks for primary school pupils in terms of their filling with Ukrainian studies content and Content of «Basic orientations education students 1-11 grade secondary schools of Ukraine», approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine № 1243 from 31.10.2011 year. The author studies the Ukrainian classics of pedagogy viewpoint of Ukrainian education, such as *Sophia* Rusova, mentions the ancient philosophers who described the problems of education.

The author focuses on the fact that the main goal of «Basic orientations education students 1-11 grade secondary schools of Ukraine» is the education based only on social and human values. There is lack of Ukrainian studies constituent part in the curricula and textbooks for primary school.

The author proves the necessity of fundamental changes in the content of education and the educational system in schools.

Key words: basic orientations education students 1-11 grade secondary schools of Ukraine, Educational guidance in the elementary grades, main point of curriculums in elementary school, the Ukrainian national-patriotic education of primary school students.

Головна мета - привернення уваги широких кол освітян, громадських і політичних діячів до обговорення «Основних орієнтирів виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1243 від 31.10.2011 року та необхідність оновлення їх змісту.

Проголошена в 1991 році незалежність української держави з великими труднощами втілюється в життя. Одна справа проголосити, інша справа зробити Україну справді незалежною і демократичною європейською державою.

Виросло нове покоління, вільне від комуністичної великодержавної ідеології. Але ідеології української незалежної держави молодь так і не відчула. Як наслідок, рівень українського патріотизму підростаючого покоління є низьким, у віці від 18-29 років показник готовності до еміграції становить 50, 4 %, а у віковій групі 30-39 років – 42,4 % [1]. Окрім того, за соціологічними даними міжнародних організацій Україна займає:

- 1-е місце у світі за рівнем дитячого алкоголізму;
- 1-е місце в Європі за захворюваннями на туберкульоз та СНІД;
- 5-е місце у світі серед країн з найбільшою кількістю емігрантів;
- 10-е місце у світі за кількістю в'язнів на 100 тисяч населення – 334 (при нормі 70-80 осіб для розвинутих країн)[2].

Підвалини українського патріотизму, безперечно, закладає початкова школа. Без належно організованої системи українського національно-патріотичного виховання в дитячих садках, у молодших класах загальноосвітніх шкіл важко сподіватися, що учні старших класів стануть патріотами України і буде сформована повнокровна українська нація.

Любов до рідної України, її історії, культури, українського слова самі собою не з'являються. Дітей треба цьому наполегливо вчити з найменшого віку.

Ще Цицерон влучно сказав: «Основа держави складається з правильного виховання молоді».

На початку ХХ століття С.Русова писала: «Велике слово – школа! Се скарб найкращий кожного народу, се ключ золотий, що розмикає пута несвідомості, се шлях до волі, до науки, до добробуту. У вселюдським житті тільки той народ і бере перемогу, який має найкращу школу» [3, с. 207], «Щаслива та нація, яка має змогу утворити в своїй державі національну школу для всієї людності», бо тільки справжня національна школа дає нації «змогу посилити свої економічні можливості і широко розвинути культурні творчі сили» [4, с. 85].

Про архіважливість значення виховання молоді для розвитку держави зазначали великі філософи античного світу, над цією проблемою працювали К. Гельвецій, Ж.Ж. Руссо, Й. Песталоцці, І.Кант, Ф.Рейн, Й. Гербарт, А. Герцен, М. Чернишевський, К.Ушинський, С.Русова, І.Франко, Б.Грінченко, М.Драгоманов, І.Огієнко та ін.

Яке ж місце посідає виховна робота в початкових класах у сучасній українській школі? Питання виховання українського патріотизму, відчуття приналежності до української нації, виховання любові до України, української мови, української культури повинно б бути

головним у самому змісті підручників для початкових класів та в Навчальних програмах для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою [5].

Навчальні програми для 1-4 класів рекомендують вчителю початкових класів «особливу увагу приділяти збереженню та зміцненню здоров'я учнів, їх моральному та громадянському вихованню» [5]. Результатом такої роботи є «здійснення особистісно орієнтованого навчання та виховання» [5].

Це найголовніша теза з виховання учнів початкових класів на уроках.

Вражає те, що в цьому документі ніде немає поняття українського, національно-патріотичного виховання, у коментарях до кожного навчального предмету є що завгодно з проблем виховання, але тільки не ці поняття.

У курсі вивчення української мови для 1 класу ставиться за мету реалізація «загальнокультурного виховання» [5]. Невже ми хочемо в Україні виховувати космополітів, а не українських патріотів?

Ніде не ставиться за мету виховання любові і поваги до української мови, української культури. Такої мети не стоїть і в навчальних предметах, які б здавалось би покликані формувати ці поняття: «образотворче мистецтво», «музичне мистецтво» та інші, хоч сама тематика уроків вимагає такого завдання.

Метою навчального предмета «російська мова у загальноосвітніх закладах (класах) з українською мовою навчання» є «забезпечення позитивної мотивації до вивчення російської мови» [5].

Проте в курсі вивчення російської мови завдання виховання поваги і любові до української мови як державної мови не стоїть. Це далеко не глибокий аналіз мети і завдань, які вчителю початкових класів необхідно реалізувати під час навчальних дисциплін. Серед усього цього «розмаїття» виховних і навчальних завдань відсутнє головне – наскрізне прищеплення маленьким школярам любові до України і всього українського. Загальновідомо, що не можна навчитись любити чужу матір, коли не любиш свою. Виховання любові до України і приналежності до Великої нації українців як головної складової мети виховання, на жаль, відсутнє в Навчальних програмах для 1-4 класів. Наскільки ж воно присутнє в підручниках для початкових класів?

Проаналізувавши зміст підручників з рідної мови для 1-3 класів (це вісім підручників (кожен клас – дві частини) із загальною кількістю 743 сторінки), можна побачити, що на всіх 743 сторінках всього 27 тез або речень, де згадуються слова, пов'язані з Україною. Лише двічі у вправах вживається термін українська мова. Ось вони: «Українська мова – державна мова України» [6], «Ми – українці. Мова наша – українська» [7].

Алогічно, що в підручниках з Рідної мови немає вправ про красу рідної мови, її багатостраждальну історію, про її мелодійність в українських піснях тощо.

І це на фоні того, що лише 34,4 відсотки дітей вдома спілкуються українською мовою, в школі українською мовою спілкуються лише 46,2 відсотки. То які в нас школи: українські чи російські? [13].

Статистика говорить про те, що більшість - російські, бо говорить більшість дітей у школі російською мовою, вдома - також.

Вчителі, науковці, всі, хто причетний до виховання школярів, особливо в початковій школі, мають усвідомити, що заміна рідної мови іншою означає денаціоналізацію і веде до заміни однієї культури, духовності, нації іншою.

Софія Русова писала, що рідна мова для українських дітей є «найважливішим засобом виховання патріотизму», «найголовнішим засобом для розвитку розуму» [8].

У «Читанках» для початкових класів прекрасно підібраний матеріал про українську мову, про книжку, до програмного матеріалу ввійшли кращі зразки усної народної творчості, кращі твори українських письменників і поетів. Але оповідань з історії України немає! За винятком оповідання про Велику Вітчизняну війну [9,10,11,12,13,14].

А як же виховувати любов і повагу до незалежності України, державності, які виборювалися століттями?

Сьогодні є багато дитячих літературних творів з історії України. У них змальовані ті легендарні українці, про яких із великим задоволенням прочитали б учні початкових класів, і вчилися у них любити і боронити свою Батьківщину. Але в жодній з читанок таких оповідань немає.

А це та основа, без якої виховати українських патріотів і сформувати повноцінну українську націю неможливо. Чому цієї життєдайної підвалини формування справжніх патріотів України в підручниках для початкових класів немає? Відповідей дві: або ці важливі теми не вносяться у зміст свідомо, або ті, хто пишуть чи упорядковують підручники, дуже далекі від елементарних складових виховання українського патріотизму та цілеспрямованого формування української нації.

Очевидно, що зміст початкової освіти треба негайно вдосконалювати в напрямку наповнення його українським змістом, українською історією, українською культурою, українськими традиціями і звичаями, українськими героями. Адже одне з головних завдань початкової школи – формувати дитину-українця на своїй національній основі, народній педагогіці, пам'ятаючи при цьому слова Тараса Шевченка: «І чужому научайтесь, і свого не цурайтесь».

Велике значення в українському національно-патріотичному вихованні мають народні обряди. Досить поверхово, епізодично ці теми даються в підручниках для початкових класів. Невичерпним джерелом виховання в молодших школярів любові до українських народних звичаїв і обрядів є збірник народних ігор для дітей Володимира Верховинця «Весняночка» [13]. У цій збірці на кожен пору року дається підбірка дитячих ігор з їх описом, словами, музичною грамотою.

Цей посібник можна широко використовувати на уроках фізкультури, музики, читання, рідної мови, у позакласній роботі. Необхідність у його перевиданні великим тиражем та передачу до українських шкіл назріла вже давно.

Стан початкової освіти в Україні слід привести у відповідність з педагогічними поглядами видатного педагога, громадського діяча, талановитої доньки України, Софії Русової, яка ввійшла в історію педагогіки як визначний теоретик дошкільної і початкової освіти. Внесені корективи в зміст і систему початкової освіти, які базуватимуться на її педагогічному доробку, обов'язково принесуть бажаний результат.

С. Русова звертала увагу на те, що «найдорожчий скарб кожного народу – його діти, його молодь, й що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою ставиться воно до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя» [12].

У сучасних умовах незалежність України потребує зміцнення і розвитку. Допомогти забезпечити поступальний рух нашої держави може нове покоління, виховане в любові до України, одухотворене розумінням важливості виконання цієї місії на своїй Батьківщині. Закласти основи зростання Великої Української нації – основне завдання початкової школи.

Є ще один важливий документ, затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, № 1243 від 31.10.2011 року «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів

загальноосвітніх навчальних закладів України», де сформульовані загальні напрямки виховної роботи в школах.

«Метою основних орієнтирів виховання є створення цілісної моделі виховної системи на основі громадянських та загальнолюдських цінностей як орієнтовної для проектування моделей виховних систем у загальноосвітніх навчальних закладах України» [17]. Яке відношення має ця мета до українського національно-патріотичного виховання?

Сформульована і основна мета виховання, наводжу повний текст: «Метою виховання є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу [17].

У процесі привласнення особистістю вироблених людством морально-духовних цінностей коригується її потребнісна, когнітивна та діяльнісна сфери. Сучасна психолого-педагогічна наука вважає джерелом мотивації вчинків людини, її поведінки систему та ієрархію внутрішніх цінностей. У психічно здорової людини ця система має три рівні: на нижчому рівні – особисті та матеріальні цінності (власні потреби, задоволення); на середньому – культурні цінності (мистецтво, наука, загальноприродні надбання, правопорядок); на вищому – духовні цінності (ідеали, ціннісні настанови, обов'язок перед суспільством). Загальній меті виховання підпорядковується спеціально спроектована система супірядних, поетапно конкретизованих цілей за напрямками виховання, сконцентрованих на вихованні цінностей природи, культури, соціальних цінностей та особистісних цінностей» [17]. Коментарі, як кажуть, зайві, українського духу «орієнтири виховання» зовсім не закладають!

У V розділі цього документа (Зміст виховної діяльності. Ціннісне ставлення до себе. Для початкової школи.) рекомендують такі виховні досягнення: «Сформованість основ духовно-морального та фізичного розвитку особистості:

- усвідомлення цінності власного життя і збереження здоров'я (фізичного, психічного, соціального, духовного, культурного) свого і кожної людини;
- адаптація до змін навколишнього середовища, пізнання прекрасного в собі, основ самооцінювання, самоконтролю, саморегуляції, самоповаги, почуття гідності, безпеки власної життєдіяльності;
- знання та навички ведення здорового способу життя (дотримання правил гігієни, рухового режиму)» [14].

Отже, головною метою виховної роботи в початкових класах загальноосвітніх закладів, зокрема, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, не ставить виховання українського патріотизму, національної самосвідомості та любові до України.

У цьому головна причина того, що в школах не закладається належний фундамент формування української нації і українського патріотизму.

Правда, автори «Основних орієнтирів виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» внесли в VI розділ (Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави) виховні досягнення, які передбачають «сформованість основних понять про народ, націю, суспільство, державу:

- Почуття поваги та гордості до рідного краю, народу, мови;
- Відчуття себе громадянином України, шанування державних символів, Конституції України;
- Любові до культури свого народу, його традицій, звичаїв і обрядів;

- Розуміння правил взаємодії людей у колективі, суспільстві та безконфліктність їх спілкування, толерантного ставлення до представників інших національностей, шанобливого ставлення до їх культури, релігії, традицій» [14].

Чому ж ці вкрай важливі для української держави виховні досягнення не є головними в «Основних орієнтирах виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України»? І чому автори бояться в тексті вживати словосполучення «українська мова», «український народ», «українська культура», «українські традиції» тощо?

Сьогодні це риторичне запитання, на яке все-таки треба дати відповідь. Без аналізу ситуації зі змістом державних орієнтирів виховання в загальноосвітніх закладах, затверджених Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, та формування чітких орієнтирів українського національно-патріотичного виховання збудувати міцну Українську державу неможливо. Така ситуація з проблемами українського національно-патріотичного виховання є реальною загрозою національній безпеці України.

Просто не буде кому свідомо будувати Українську державу. І початкова школа одна з головних ланок у цьому великому будівництві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про проект Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 роки [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/kollegiy/21.doc>
2. Русова С. Нова школа / Біля джерел української педагогічної думки / Софія Русова // Вибрані педагогічні твори. – К. : Освіта, 1996. – С.207-219.
3. Русова С. Національна школа / Софія Русова // Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн.І. / за ред. Є. І. Коваленко ; упоряд., передм., прим. Є.І.Коваленко, І.М.Пінчук. – К. : Либідь, 1997. – С. 16-104.
4. Рідна мова : Підруч. для 3 кл. / М. С. Вакуленко, О.І. Мельничатко. – К. : Освіта. – Ч.1. , 2003. – 128 с.
5. Рідна мова : Підруч. для 4 кл. / М. С. Вакуленко, О.І. Мельничатко. – К. : Освіта. – Ч.1. , 2003. – 159 с.
6. Савченко О.Я. Читанка : Підруч. для 2 кл. / О.Я Савченко. – К. : Освіта. – Ч.1. , 2004. – 126 с.
7. Савченко О.Я. Читанка : Підруч. для 2 кл. / О.Я Савченко. – К. : Освіта. – Ч.2. , 2002. – 144 с.
8. Савченко О.Я. Читанка : Підруч. для 3 кл. / О.Я Савченко. – К. : Освіта. – Ч.1. , 2003. – 142 с.
9. Савченко О.Я. Читанка : Підруч. для 3 кл. / О.Я Савченко. – К. : Освіта. – Ч.2. , 2003. – 144 с.
10. Савченко О.Я. Читанка : Підруч. для 4 кл. / О.Я Савченко. – К. : Освіта. – Ч.1. , 2004. – 160 с.
11. Савченко О.Я. Читанка : Підруч. для 4 кл. / О.Я Савченко. – К. : Освіта. – Ч.2. , 2004. – 176 с.
12. Верховинець В. Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів. Видання четверте, перероблене і доповнене / В. Верховинець. – К. : Музична Україна, 1979. - 339 с.

13. Грисюк О.М. Педагогічні ідеї Софії Русової у контексті аналізу програм сучасного дошкільного виховання / О.М. Грисюк // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Шевченка – № 93. – Чернігів, 2011– С. 169-175.
14. Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Указ Президента України від 31 жовтня 2011 року №1243/2011 [Електроний ресурс] – Режим доступу : mon.gov.ua/images/files/pozashkilna/1243.doc.

REFERENCES

1. Pro proekt Koncepicii' Zagal'noderzhavnoi' cil'ovoi' social'noi' programy patriotychnogo vyhovannja gromadjan na 2013-2017 roky [Elektronyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.mon.gov.ua/images/files/kollegiy/21.doc>
2. Rusova S. Nova shkola / Bilja dzherel ukrai'ns'koi' pedagogichnoi' dumky/ Sofija Rusova // Vybrani pedagogichni tvory. – K. : Osvita, 1996. – P.207-219.
3. Rusova S. Nacional'na shkola / Sofija Rusova // Vybrani pedagogichni tvory: U 2 kn. Kn.I. / za red. Je. I. Kovalenko; uporjad., peredm., prym. Je.I.Kovalenko, I.M.Pinchuk. – K. : Lybid', 1997. – P. 16-104.
4. Ridna mova : Pidruch. dlja 3 kl. / M. S. Vakulenko, O.I. Mel'nychatko. – K. : Osvita. – Ch.1. , 2003. – 128 p.
5. Ridna mova : Pidruch. dlja 4 kl. / M. S. Vakulenko, O.I. Mel'nychatko. – K. : Osvita. – Ch.1. , 2003. – 159 p.
6. Savchenko O.Ja. Chytanka : Pidruch. dlja 2 kl. / O.Ja Savchenko. – K. : Osvita. – Ch.1. , 2004. – 126 p.
7. Savchenko O.Ja. Chytanka : Pidruch. dlja 2 kl. / O.Ja Savchenko. – K. : Osvita. – Ch.2. , 2002. – 144 p.
8. Savchenko O.Ja. Chytanka : Pidruch. dlja 3 kl. / O.Ja Savchenko. – K. : Osvita. – Ch.1. , 2003. – 142 p.
9. Savchenko O.Ja. Chytanka : Pidruch. dlja 3 kl. / O.Ja Savchenko. – K. : Osvita. – Ch.2. , 2003. – 144 p.
10. Savchenko O.Ja. Chytanka : Pidruch. dlja 4 kl. / O.Ja Savchenko. – K. : Osvita. – Ch.1. , 2004. – 160 p.
11. Savchenko O.Ja. Chytanka : Pidruch. dlja 4 kl. / O.Ja Savchenko. – K. : Osvita. – Ch.2. , 2004. – 176 p.
12. Verhovynec' V. Vesnjanochka. Iгры z pisnjamy dlja ditej doshkil'nogo viku ta molodshyh shkoljariv. Vydannja chetverte, pereroblene i dopovnene / V. Verhovynec' – K. : Muzychna Ukrai'na, 1979. - 339 p.
13. Grysjuk O.M. Pedagogichni ideii' Sofii' Rusovoi' u konteksti analizu program suchasnogo doshkil'nogo vyhovannja / O.M. Grysjuk // Visnyk Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. T.Shevchenka – № 93. – Chernigiv, 2011– P. 169-175.
14. Pro Osnovni orijentyry vyhovannja uchniv 1-11 klasiv zagal'noosvitnih navchal'nyh zakladiv Ukrai'ny. Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 31 zhovtnja 2011 roku №1243/2011 [Elektronyj resurs] – Rezhym dostupu : mon.gov.ua/images/files/pozashkilna/1243.doc.